

doi.org/10.29295/2311-7257-2021-105-3-25-29

УДК 72:7.04

Понкало С. І.

*Національний університет «Львівська політехніка»
(вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79000; e-mail: solomiia.i.ponkalo@lpnu.ua,
<https://orcid.org/0000-0003-0832-0247>)*

ЕЛЕМЕНТИ АРХІТЕКТУРНОГО ДЕКОРУ ФАСАДІВ БУДІВЕЛЬ ЛЬВОВА 1890-х р. (ПЕРІОДУ ІСТОРИЗМУ)

У статті розглянуто елементи архітектурного декору фасадів будівель Львова 1890-х р. (періоду історизму). Основний акцент даного дослідження припадає на аналіз художньо-декоративних елементів, як невід'ємної частини композиційного вирішення фасаду. Зокрема проаналізовано художньо-декоративні елементи архітектурного декору фасадів будівель Львова, до яких віднесено: стінопис, мозаїку та майолікове панно. На основі натурних досліджень виявлено їх характерні особливості (за формою, за закономірністю розташування, мотивами оздоблення та сюжетом) у застосуванні на фасадах львівських будівель.

Ключові слова: архітектурний декор, художньо-декоративні елементи, будівлі Львова 1890-х р., стінопис, мозаїка, майолікове панно.

Вступ. Архітектура другої половини ХІХ ст. м. Львова позначена впливом та використанням форм різних історичних стилів, що поєднували в одній будівлі. Це час, в якому основую у формуванні стильового вирішення будівель в архітектурі історизму став архітектурний декор. В композиційному вирішенні фасадів 1890-х років (періоду історизму) значну роль виконували елементи архітектурного декору, що впливали на архітектурний образ будівлі, а отже, важливим є дослідження художньо-декоративних елементів та їх характерних особливостей у застосуванні на фасадах будівель обраного періоду.

Проблеми архітектури періоду історизму були порушені у дослідженнях широкого кола мистецтвознавців та архітекторів. Проте ґрунтовним дослідженням періоду історизму у Львові є праці С. Лінди [1-4], в яких розглянуто питання становлення стилю, висвітлюються стилістичні, композиційні особливості, структури архітектурного знаку та архітектурного тексту в семіотичному аналізі тощо. Крім того, існують дослідження окремих елементів архітектурного декору львівських будівель, зокрема питання розвитку архітектурного декору, майолікових вставок на фасадах будівель пізнього історизму та сецесії присвячено статті Т. Казанцевої [5, 6], композиційних принципів застосування мозаїчних творів дослідила у своїй роботі Н. Піддубна [7], а також П. Гранкін [8]. Окремим джерелом дослідження послуговувалися праці [9, 10], інтернет-видання [11], в яких представлено описи об'єктів. Зокрема змістовну складову декору в формоутворенні еkleктики і модерну, пластичну роль мозаїчних панно в архітектурі Харкова досліджено І. Крейзер [12, 13]. Однак, визначенню художньо-декоративних елементів архітектурного декору та вивченню їх характерних особливостей в застосуванні на фасадах будівель ще не було приділено достатньої уваги.

Метою статті є визначення художньо-декоративних елементів архітектурного декору та виявлення їх характерних особливостей у застосуванні на фасадах будівель Львова 1890-х р. (періоду історизму).

Матеріали і методи дослідження. Для проведення дослідження були використані такі матеріали: аналіз літературних джерел, в яких проілюстровано архівні плани та креслення будівель Львова 1890-х р.; інтернет-видання та ресурси, що супроводжуються фотографіями та архівними матеріалами, що сприяло аналізу вихідних проектів. Окрім цього, проведено натурні обстеження та порівняльний аналіз, що дозволило визначити характерні особливості застосування художньо-декоративних елементів архітектурного декору на фасадах будівель Львова 1890-х р. (періоду історизму).

Результати дослідження. В результаті досліджень архітектурного декору було визначено три типи елементів архітектурного декору, а саме: *конструктивно-декоративні, художньо-декоративні, декоративно-пластичні*. [14]. Так, до художньо-декоративних

елементів віднесено: *стінопис, мозаїку, майолікове панно*. Відповідно до мети, в межах даної статті проводиться аналіз окремого типу художньо-декоративних елементів архітектурного декору з позиції композиційних та стилістичні особливостей.

Стінопис був один із засобів оздоблення будівель пізнього історизму, проте рідкісним в застосуванні. Найчастіше стінопис розташовували у верхній частині фасаду, як акцентуючий елемент вистрою композиції фасаду. Цікаві приклади такого типу оздоблення можна побачити на фасаді будівлі пл. Маланюка, 7, арх. Францішка Соврона. В опоряджені будівлі над вікнами третього поверху, на фризі застосовано розписи у техніці фрески, а також малюнки в кесонах карнизу, які, як вважається, виконав Фридерік Ляхнер (1856 – 1922 рр.). Основним сюжетом розписів були рослинні мотиви, зокрема в кесонах зображено різноманітні квіти, тоді як на фризі — переплетені стрічки та гірлянди у вигляді квітів та плодів. Над вікном третього поверху використано мотив вази з квітами та роги достатку з яких «розсипаються» квіти і тим самим облямовують вікно. На двох бічних вікнах цього ж поверху, в обрамлені застосовано також квіткову композицію, а під вікнами зображено рослині мотиви листя в центральній композиції яких ангелики путті.

Окрім цього, з вихідних креслень видно великий розпис на фасаді кам'яниці зодчих братів Яна та Кароля Шульців, вул. Б. Хмельницького, 56. Цей розпис розташовувався на фасаді у вигляді Г-подібної форми між вікнами третього поверху (в дзеркалі) та першого і другого поверхів, де зображено орнамент із завитків. При огляді об'єкту було виявлено розписи, які частково відкрилися і проглядаються під шаром фарби, проте потребують фахової реставрації. Також над вікнами другого поверху у півциркульній арці міститься панно із зображенням хлопчика.

Ще одним прикладом будівлі, де застосовано живописні панно є вілла на вул. Лемка, 34, арх І. Долинський. У верхній частині під балконом центральної вежі розміщено шість живописних панно, намальованих в заглиблених дзеркалах. «...Ці панно намальовані, очевидно, за ескізами самого архітектора вілли Івана Долинського, який відомий і як живописець. Панно є різних розмірів — два менші, три середні та одне найбільше. На одному з дзеркал нема розпису, можливо, він знищений. Менші два панно декоровані т. зв. «окуттєвим» орнаментом з плодовими гірляндами в стилістиці північного маньєризму, а більші чотири панно представляють путті з атрибутами. Зокрема на одному зображений путті з сагайдаком що стріляє з лука (Амур), на другому путті малює на глобусі, а на інших двох путті (дівчинка та хлопчик) бавляться» [11].

Характерним зразком будівництва періоду пізнього історизму є Палац Юзефа Сосновського, вул. Ген. Чупринки, 50-52, арх. Ю. Сосновський. Будинок вздовж головної вулиці Ген. Чупринки, 50 зведено у 1899-1901 рр., а пізніше, на наріжній ділянці під № 52 у 1907-1908 було споруджено ще одну будівлю. Обидві будівлі сприймаються цілісно як єдиний комплекс, хоча і мають різні входи. Палац відомий передусім своїм цікавим в архітектурному плані наріжним кутовим балконом-лоджією та яскравими настінними розписами на його хрестовому склепінні, а також розписами в під'їзді, які частково збереглися. У 2017 році проводили реставраційні роботи будівлі, зокрема реставровано наріжний балкон та відновлено на склепіннях розписи. На склепіннях балкону зображено завитки з листочками, що складені в орнаментальну композицію, в центрі якої родові герби, тоді як у під'їзді – на голубому тлі зоряне небо та місяць.

Мозаїка – одна з старовинних технік створення зображення в декоративно-монументальному мистецтві. Відродження застосування мозаїки на фасадах будівель Львова розпочалося в кінці XIX – поч. XX ст. Оскільки на території міста не було власних виробництв, а також слід врахувати і те, що виконання мозаїки було дороговартісним, вона не набула широкого застосування. Такі мозаїчні твори доводилося замовляти в Німеччині та Австрії на тутешніх фірмах. Приклади мозаїчних творів можна побачити лише на двох фасадах сакральних будівель, у вигляді іконографічних мозаїчних вставок. Зокрема в оздоблені фасаду над головним порталом у храмі св. Іоана Золотоустого (вул. Лисинка, 43, дві

мозаїки — круглої, півциркульної форми; колишній костел і монастир францисканок Серця Ісусового) та в оздобі колон, а також у Храмі св. Георгія (вул. Короленка, 3, мозаїка півциркульної форми) [7].

Майолікове панно. Оздоблення фасадів майоліковими вставками, панно поширилось у Львові з кінця 80-х років XIX ст., коли майоліка стала своєрідною особливістю періоду пізнього історизму [6]. В даній роботі автор виокремив загальні характеристики майолікових вставок притаманні даному періоду, а саме:

- за *закономірністю розташуванням майолікових вставок*: а) на фризі (вул. Гушалевича, 5, вул. Ген. Чупринки, 11, 19, вул. Котляревського, 41); б) між та під вікнами як дзеркала (вул. Котляревського, 41, вул. Кольберга, 6, вул. Ген. Чупринки, 21, вул. Коновальця, 27); в) на щипці (вул. Листопадового Чину, 11); г) над вікнами та порталами (пр. Свободи, 15, 27); д) як міжповерховий пояс-фриз, що є окремим випадком і не є характерним прийомом (вул. І. Франка, 98, вул. У. Самчука, 5);
- за *формою майолікові плитки*: а) квадратні (вул. Кольберга, 4), б) овальні (пр. Свободи, 27), в) ромбічні (вул. Котляревського, 41);
- за *особливістю майолікових вставок*: а) поєднання з цегляним муруванням (рамою) у вигляді ромба, хреста та восьмикутної зірки (вул. Нечуя-Левицького, 18, вул. У. Самчука, 5, вул. Листопадового Чину, 11, вул. Ген. Чупринки, 21); б) поєднані з ліпним декором у вигляді: картушів, медальйонів, розетки, дзеркала-гротески, портрети (пр. Свободи, 15, вул. Хмельницького, 56, пр. Свободи, 27); в) в оздобленні щипця суцільним панном (вул. Листопадового Чину, 11); г) у вигляді поодиноких вставок (вул. Котляревського, 41).
- за *орнаментальними мотивами були*: а) рослині: трилисники та пальмети, які часто комбінувалися між собою утворюючи складні рапортні композиції, квітка вписана в коло, зрідка чотирилисник (вул. Ген. Чупринки, 21, Листопадового Чину, 11); б) геометричні: радіальні кола (вул. Кольберга, 4).

Слід зауважити, що майолікові панно, вставки в порівнянні з мозаїкою, та розписами набули більшого поширення, хоч і немасового в застосуванні. Серед них більшість застосовано в оздобленні фасадів віллових будівель, лише два випадки в громадських будівлях (пр. Свободи, 15, 27). Вони переважно були об'ємними (в одних випадках опуклий орнамент в інших заглиблений), рідше гладкі як наприклад на вул. Ген. Чупринки, 19, вул. Лемика, 32, а також виявлено лише один випадок заповнення щипця майоліковим панно (приклад будівлі на вул. Листопадового-Чину, 11).

а) Мозаїки в оздобленні порталу (вул. Лисенка, 43); б) Стінописи (пл. Меланюка, 7); в) Майолікове панно (вул. Листопадового Чину, 11).

Рис. 1. Типи художньо-декоративних елементів архітектурного декору

Висновки. В ході виконання дослідження було визначено, що художньо-декоративні елементи архітектурного декору слугують композиційним акцентом для виділення форми об'єкта чи конструктивних елементів, що впливає на виразність образних характеристик будівлі. На основі натурних досліджень, порівняльного аналізу визначено художньо-декоративні елементи, до яких віднесено: стінопис, мозаїку, майолікове панно. Художньо-декоративні елементи архітектурного декору проаналізовано за формою, за закономірністю розташування, мотивами оздоблення та сюжетом. Як показало дослідження стінопис

застосовували в особняках і віллах, натомість мозаїки стали одним з головних засобів оздоблення церков. Тоді як майоліку застосовували переважно у віллах, зрідка в громадських будівлях. Досліджено, що стінопис розташовували верхній частині фасаду, так чином площа стіни мала вертикальний розвиток композиції, разом з тим, мозаїку застосували над головним порталом, в супрапорті. Зокрема, майолікові панно виявлено у застосуванні: на фризі, над та під вікнами, на щипці і окремий випадок як міжповерховий пояс. Загалом стінопис та мозаїка не набули широкого застосування на фасадах будівель Львова 1890-х років, більш поширеними були майолікові панно.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лінда С. М. Проблема стилю в архітектурі львівського історизму. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Архітектура, 2000. № 410. С. 27-33.
2. Лінда С. М. Пошуки національної своєрідності в архітектурі Львова на межі XIX-XX ст. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Архітектура, 2001. № 429. С. 87-98.
3. Лінда С. М. Структура “архітектурного знака” та “архітектурного тексту” в семіотичному аналізі об’єктів історизму. Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія: Архітектура, 2012. № 728. С. 14-25.
4. Черкес Б. С., Лінда С. М. Історизм в архітектурі незалежної України. Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія: Архітектура. 2010. № 429. С. 114-132.
5. Казанцева Т. Є. До питання розвитку архітектурного декору на фасадах львівських споруд. Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія: Архітектура, 2010. № 674. С. 140-147.
6. Казанцева Т. Є. Майоліка на фасадах львівських споруд у стилі “піттореск”. Типологічний та композиційний аналіз натурних досліджень. Студії мистецтвознавчі. Київ, 2009. №1. С. 51-66.
7. Піддубна Н. Г. Композиційні принципи застосування мозаїчних творів в архітектурі Львова кінця XIX – початку XXI століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. арх.: спец. 18.00.01 «Теорія архітектури, реставрація пам’яток архітектури». Львів, 2018. 24 с
8. Гранкін П. Статті (1996-2007). Львів: Центр Європи, 2010. С. 140-147.
9. Бевз М. та ін. Архітектура Львова. Час і стилі XIII-XXI ст. / заг. ред. Ю. О. Бірюльова. Л.: Центр Європа, 2008. 720 с.
10. Бірюльов Ю. О. Захаревичі: Творці столичного Львова. Львів: Центр Європи, 2010. 336 с.
11. Центр міської історії Центрально-Східної Європи URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/objects/lemyka-34/>
12. Крейзер И. И. Содержательная составляющая декора в формообразовании эклектики и модерна. Научный вестник строительства. Харьков: ХНУБА, ХОТВ АБУ, 2015. №2 (82). С. 5-8.
13. Крейзер И.И. Пластична роль мозаїчних панно в Архітектурі Харкова 1960-х –1970-х років.

REFERENCES:

1. Linda S. M. Poshuky natsionalnoi svoieridnosti v arkhitekturi Lvova na mezhi XIX-XX st. Visnyk Nats. un-tu “Lvivska politekhnikha”. Seria: Arkhitektura, 2001. № 429. 87-98.
2. Linda S. M. Problema styliu v arkhitekturi lvivskoho istoryzmu. Visnyk Nats. un-tu “Lvivska politekhnikha”. Seria: Arkhitektura, 2000. № 410. 27-33.
3. Linda S. M. Struktura “arkhitekturnoho znaka” ta “arkhitekturnoho tekstu” v semiotychnomu analizi obektiv istoryzmu. Visnyk Nats. un-tu “Lvivska politekhnikha”. Seria: Arkhitektura, 2012. № 728. 14-25.
4. Cherkes B. S., Linda S. M. Istoryzm v arkhitekturi nezaleznoi Ukrainy. Visnyk Nats. un-tu “Lvivska politekhnikha”. Seria: Arkhitektura. 2010. № 429. 114-132.
5. Kazantseva T. Ye. Do pytannia rozvytku arkhitekturnoho dekoru na fasadakh lvivskykh sporud. Visnyk Nats. un-tu “Lvivska politekhnikha”. Seria: Arkhitektura, 2010. № 674. 140-147.
6. Kazantseva T. Ye. Maiolika na fasadakh lvivskykh sporud u styli “pittoresk”. Typolohichniy ta kompozytsiyniy analiz naturnykh doslidzhen. Studii mystetstvovnavchi. Kyiv, 2009. №1. S. 51-66.
7. Piddubna N. H. Compositional principles of using mosaics in the architecture of Lviv of the late 19th - early 21st centuries: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. arkh.: spets. 18.00.01 «Teoriia arkhitektury, restavratsiia pam’iatok arkhitektury». Lviv, 2018. 24 s
8. Grankin P. Statti (1996-2007). Lviv: Tsentrv Yevropy, 2010. S. 140-147.
9. Biriulov Yu. O. Arkhitektura Lvova. Chas i styli XIII – XXI st. / M. Bevs ta in; L.: Tsentrv Yevropa, 2008. 720 s.
10. Biriulov Yu. O. Zakharevychi: Tvortsi stolychnoho Lvova]. Lviv: Tsentrv Yevropy. 2010. 336 s.
11. Tsentrv miskoi istorii Tsentralno-Skhidnoi Yevropy. URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/objects/zdorovia-9/>
12. Kreizer I. Soderzhatelnaia sostavliaiushchaia dekora v formoobrazovannyu eklektyky u moderna. Naukovyi visnyk budivnytstva. Kharkiv: KhNUBA, KhOTV ABU, 2015. №2 (82). S. 5-8.
13. Kreizer I. Plastychna rol mozaichnykh panno v Arkhitekturi Kharkova 1960-kh –1970-kh rokiv]. Naukovyi visnyk budivnytstva. Kharkiv: KhNUBA, 2020. T. 100, №2. S. 51-56.

- Науковий вісник будівництва. Харків: ХНУБА, 2020, Т.100, №2. С. 51-56
14. Понкало С. І. Декор в архітектурі кінець XIX-початок XX ст.: тлумачний аспект, класифікація. Науковий вісник будівництва. Харків: ХНУБА, 2020. Т. 100. № 2. С. 76–83. DOI: 10.29295/2311-7257-2020-100-2-76-83
14. Pankalo S. I. Dekor v arkhitekturi kinets XIX – pochatok XX st.: tлумачnyi aspekt, klasyfikatsiia. Naukovyi visnyk budivnytstva. 2020. Т. 100. №2. 76–83. DOI: 10.29295/2311–7257–2020–100–2–76–83.

Ponkalo S. I. THE ELEMENTS OF ARCHITECTURAL DÉCOR OF LVIV’S BUILDING FACADES THAT DATE FROM 1890S (HISTORICISM). This article discusses elements of architectural decor of Lviv’s building facades that date from 1890s (historicism). The analysis of artistic-decorative elements as an integral part of facade composition is the focus of this research. Particularly, artistic-decorative elements of architectural decor of Lviv’s building facades, such as murals, mosaic, and majolica panels, have been analyzed. Field surveys showed their features (in terms of shapes, patterns, decor motifs, and themes) when used on the facades of Lviv’s buildings. **Keywords:** architectural decor, artistic-decorative elements, Lviv’s buildings that date from 1890 s, murals, mosaic, majolica.